

BØ GAMLE KYRKJE, MIDT-TELEMARK KOMMUNE

Tilstandsregistrering av kunst og inventar, 2023

Lena Stoveland og Nina Kjølsten Jernæs

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo

Telefon: 23 35 50 00

www.niku.no

<http://www.niku.no/>

Tittel Bø gamle kyrkje, Midt-Telemark kommune Tilstandsregistrering av kunst og inventar, 2023	Rapporttype/nummer NIKU Rapport 296	Publiseringsdato 31.12.2023
	Prosjektnummer 1022554-01 1022554-03	Sider 28
	Avdeling Konservering	Tilgjengelighet Åpen
Forfatter(e) Lena Stoveland og Nina Kjølseth Jernæs	ISSN 2703-7797 ISBN 978-82-8101-443-5	Oppdragstidspunkt / periode utført September 2023
	Forsidebilde Bø gamle kirke. Middelalderlysekrone og krusifiks i bakgrunnen. Foto: N. K. Jernæs, 2023.	

Prosjektleder Nina Kjølseth Jernæs (NIKU), Lena Stoveland (NIKU),
Prosjektmedarbeider(e) Elisabeth Andersen (NIKU), Henrik Smith (Riksantikvaren), Hanne Moltubakk Kempton (KA).
Kvalitetssikrer Kjersti Marie Ellewsen

Oppdragsgiver / finansiert av Riksantikvaren

Sammendrag   Som del av de nasjonale oppgavene tildelt av Klima- og miljødepartementet (KLD) gjennomfører NIKU i samarbeid med Riksantikvaren årlige tilstandsregistreringer av kunst og inventar i norske kirker. I 2023 ble metoden for tilstandsregistrering gjennomgått, og turen gikk til fire kirker i gamle Telemark fylke. En klimalogger ble sendt til hver kirke i forkant av tilstandsregistreringene for å registrere relativ luftfuktighet og temperatur i koret. I tillegg til å vurdere tilstanden på kunst og inventar, var det i 2023 et større fokus på innelima og å vurdere mulige skadeårsaker og risiko for nye skader sammenlignet med tidligere registreringsår. Tilstandsregistreringen skal brukes til å planlegge sikring, konserveringsbehandling og forebyggende tiltak for kunst og inventar i kirkene. Tilstandsregistreringen av kunst og inventar i Bø gamle kyrkje ble gjennomført i september 2023. To alterlysestaker og prekestolen ble vurdert å ha alvorlige symptomer og tilstandsgrad 3, frontalet og lysekronen fikk tilstandsgrad 2, og altertavlen, skapet og korbrytningen, en kiste, dåpsfatet og døpefonten ble vurdert å ha svake symptomer og tilstandsgrad 1. Prekestolhimlingen/lydhimmelen og krusifikset var ikke tilgjengelig eller kun delvis tilgjengelig og ble registrert med tilstandsgrad 9 (ukjent) og har behov for tilstandsregistrering fra stillas.
Abstract   In collaboration with The Directorate for Cultural Heritage, NIKU carries out annual condition registration of art and furnishings in Norwegian churches. In 2023, the condition survey methodology was reviewed, and the trip went to four churches in the old Telemark County. A climate logger was sent to each church ahead of the condition survey to record relative humidity and temperature in the choir. In addition to assess the condition of art and furnishings, in 2023 there was a greater focus on indoor climate and assessing possible causes of damage and risks of new damage, compared to previous registration years. The condition surveys are used to plan conservation treatment and preventive measures for art and fixtures in the churches. The condition survey in Bø gamle kyrkje was carried out in September 2023. Two altar candlesticks and the pulpit were assessed to have serious symptoms and given condition class 3, the frontal and the chandelier were given condition class 2, and the altarpiece, a cabinet in the choir, painted chest and baptismal font were assessed to have mild symptoms and condition class 1. The pulpit canopy and the crucifix were not accessible or only partially accessible and were registered as condition class 9 (unknown) and needs to be condition assessed from scaffolding.

Emneord Kirkekunst, kirkeinventar, tilstandsregistrering, innelima, konservering
Keywords Ecclesiastical art, church inventory, condition survey, indoor climate, conservation

Avdelingsleder
Kjersti Marie Ellewsen

Innholdsfortegnelse

1	Prosjektopplysninger	7
2	Bakgrunn og formål	7
3	Sammendrag av tilstandsregistreringen i Bø gamle kyrkje i 2023	7
4	Metode	8
5	Definisjoner	9
6	Beskrivelse, tilstand og risiko på utvalgte objekter i Bø gamle kyrkje	11
6.1	Kunst/inventar med tilstandsgrad 3	11
6.2	Kunst/inventar med tilstandsgrad 2	14
6.3	Kunst/inventar med tilstandsgrad 1	18
6.4	Kunst/inventar med ukjent tilstandsgrad 9 – ukjent.....	25
7	Inneklima og oppvarming	27
7.1	Merknader under befaring	27
7.2	Inneklima i den målte perioden.....	27
8	Ytterligere anbefalinger	28

1 Prosjektopplysninger

Kirke:	Bø gamle kyrkje, Midt-Telemark kommune, Vestfold og Telemark.
Kulturminne ID:	83992-1.
Kirketype:	Mur, 1179.
Vernestatus:	Automatisk fredet.
Bruksfrekvens:	Brukes kun om sommeren.
Strøm i kirken:	Ja.
Oppvarming:	Nei.
Belysning:	Elektrisk belysning.
Klimaregistrering:	Nei. Tidsbegrenset klimalogger plassert i koret og satt til å starte logging 15.5.2023 i regi NIKU og avlest under befaring 26.9.2023. Neste avlesing bør gjøres etter 13 måneder med logging, etter 16.6.2024.
Solskjerming:	Nei.
Avfukter/befukter:	Avfukter i krypkjeller, Munters M120, montert i kum på utsiden av nordvegg.
Befaringsdato og værforhold:	26.9.2023. Vekslende forhold mellom sol, overskyet og tåke.
Registratorer:	Nina Kjølsten Jernæs, Lena Stoveland og Elisabeth Andersen (NIKU), Henrik Smith (Riksantikvaren) og Hanne Moltubakk Kempton (KA).
Rapport:	22.12.2023.
Foto:	Henrik Smith (Riksantikvaren), Nina Kjølsten Jernæs og Lena Stoveland (NIKU), og Hanne Moltubakk Kempton (KA).
Prosjekt:	Tilstandsregistrering av kunst og inventar i kirker 2023, og Inneklima og risikovurdering i forbindelse med tilstandsregistrering 2023.

2 Bakgrunn og formål

Tilstandsregistreringene er gjennomført i samarbeid med Riksantikvaren, og med nasjonale midler fra Klima- og miljødepartementet (KLD). Formålet er å vurdere og registrere tilstand og oppbevaringsforhold på et utvalg eldre og verdifull veggfast og flyttbar kunst og inventar, heretter omtalt som 'objekter' dersom annet ikke er spesifisert. Tilstandsregistreringsarbeidet skal brukes til å planlegge sikring, konserveringsbehandling og forebyggende tiltak for kunst og inventar i kirkene. Objektene som tilstandsregistreres i hver kirke har blitt valgt ut hovedsakelig på bakgrunn av deres alder. Kunst og inventar fra middelalderen og før 1650 blir hovedprioritet i utvelgelsen, mens kunst og inventar opp til 1799 også kan bli valgt ut. Kun i noen få tilfeller blir objekter fra 1800-tallet registrert. Det ble gjennomført tilstandsregistrering av kunst og inventar i Bø gamle kyrkje i september 2023. I tillegg til å vurdere tilstand på utvalgte objekter, ble det i 2023 gitt større oppmerksomhet til inneklima og å vurdere mulige skadeårsaker, oppbevaringsforhold og risiko for nye skader sammenlignet med tidligere registreringsår.

3 Sammendrag av tilstandsregistreringen i Bø gamle kyrkje i 2023

Tilstanden til kunst og inventar beskrives overordnet med tilstandsgrad TG0 til TG3, hvorav tilstandsgrad TG3 er dårligst (se definisjoner i eget avsnitt). I hvilken grad det anbefalte tiltak haster å få gjennomført uttrykkes som konsekvensgrad KG0 til KG3, hvorav KG3 krever umiddelbare tiltak for å forhindre nye tap og skader. Vurdering av konsekvensgrad baserer seg på både tilstandsregistreringen og risikovurderingen.

Kirkekunst og inventar med tilstandsgrad 3

- To alterlysestaker er i svært dårlig forfatning og det bør gjøres strakstiltak umiddelbart (KG3, innen et år).
- Prekestolen er i svært dårlig forfatning og bør behandles på kort sikt (KG2, innen 2 år).

Kirkekunst og inventar med tilstandsgrad 2

- Frontalet har noe ustabil tilstand og det bør gjøres strakstiltak umiddelbart (KG3, innen et år).
- Lysekronen og galleribrystningen har noe ustabil tilstand og bør behandles på middels lang sikt (KG1, innen 5 år).

Kirkekunst og inventar med tilstandsgrad 1

- Altertavlen har svake symptomer og det bør gjøres strakstiltak umiddelbart (KG3, innen et år).
- Korbrystningen, kisten og dåpsfatet har svake symptomer og har behov for tiltak på middels lang sikt (KG1, innen 5 år).
- Døpefonten har svake symptomer med behov for tiltak på lang sikt (KG0).

Kirkekunst og inventar med tilstandsgrad 9 – ukjent

- Baldakinen/prekestolhimlingen og krusifikset ble ikke tilstandsregistrert på grunn av plassering og/eller tidsbegrensninger og har behov for tilstandsregistrering på middels lang sikt (KG1, innen 5 år).

4 Metode

I forkant av befaringen ble det laget en oversikt over veggfast og flyttbar kunst og inventar i kirken med beskrivelse og sannsynlig datering. Informasjon om oppvarming og bruksrutiner ble innhentet gjennom et spørreskjema besvart av kirkens representanter. NIKU sendte en klimalogger av typen Tiny Tag Plus 2 (TGP-4500) til kirken, som ble plassert i koret. Klimaloggeren ble programmert til å starte målingene den 15.5.2023 og til å logge lufttemperatur (T °C), relativ luftfuktighet (% RF) og duggpunktstemperatur (T °C), en gang i timen. I forbindelse med befaringen i september 2023 ble klimaloggeren avlest. Det ble gjort enkelte punktmålinger av relativ luftfuktighet, temperatur og lysstyrke (Lux) med en Elsec 765 Environmental Monitor.

Tilstanden ble undersøkt visuelt og registrert på stedet. Registreringsmetodikken er basert på Norsk Standard NS-EN 16096:2012 – *Bevaring av kulturminner. Tilstandsanalyse av fredete og verneverdige bygninger*, tilpasset fast og flyttbar kunst og inventar og konserveringsterminologi (se definisjoner i eget avsnitt). Registreringen ble gjort med utgangspunkt i et forhåndsdefinert skjema, der følgende data ble innsamlet:

- Beskrivelse (dekor)*
- Plassering (fritekst)
- Hovedmaterialer (liste)*
- Datering*
- Mål*
- Behandlingshistorikk (fritekst)
- Tilgjengelighet ved befaring (fritekst)
- Bevaringsgrad/integritet: hvor mye av de opprinnelige materialene er bevart, samt omfang og kvalitet av tilføyinger (fritekst)*
- Tilstandsbeskrivelse (fritekst)*
- Tilstandsgrad, jf. Norsk standard NS-EN 16096:2012*

- Risikovurdering: mulig(e) skadeårsak(er) (liste og valg av inntil 3 stk.) og risiko for nye skader (fritekst)*
- Anmerkning/Andre forhold (fritekst)*
- Type tiltak (liste jf. Askeladden)*
- Tiltakstype (liste: omdefinert fra Tiltaksklasse jf. Norsk standard NS-EN 16096:2012: Tilstandsregistrering; ingen nødvendige tiltak; mindre tiltak, overvåking og/eller forebyggende konservering; moderate inngrep/tiltak og/eller ytterligere undersøkelser; store inngrep/tiltak basert på diagnose.
- Tiltaksbeskrivelse, anbefalte tiltak (fritekst)*
- Konsekvensgrad, jf. Norsk standard NS-EN 16096:2012*
- Anbefaling andre tiltak
- Undersøkt av hvem
- Dato for tilstandsregistrering

Dataene merket med '**' er, utover at de inngår i denne rapporten, også registrert i Riksantikvarens datasystem, *Askeladden*. Dataene fra registreringene legges inn i Askeladden, mens denne rapporten er et sammendrag av registreringene som er utført.

Alle foto som er gjengitt i rapporten lagres i Riksantikvarens bildedatabase *Fotostasjon*.

5 Definisjoner

Objekt: beskriver kulturarven, både den stedfaste og flyttbare (jf. NS-EN 15898:2011).¹

Bevaringsgrad/ Integritet:

Integritet: Grad av et objekts fysiske eller konseptuelle helhet (jf. NS-EN 15898:2011)

Hvor mye av det opprinnelige objektet er bevart i forhold til sin antatte opprinnelig utstrekning (dersom man vet det), strukturelt og materielt i forhold til det bevarte og synlige fragmentet, i sitt opprinnelige fargeuttrykk (fargeendringer), samt omfang og kvalitet av sekundære tilføyinger.

For den strukturelle bevaringsgraden brukes uttrykk som «meget fragmentert bevart / fragmentert bevart / middels godt bevart / godt bevart».

Tilstand: Fysisk status for et objekt på et gitt tidspunkt (jf. NS-EN 16096:2012). Tilstanden knyttes til det bevarte og restaurerte objektet, dvs. inkludert suppleringer og retusjer.

Tilstandsgrad iht. NS-EN 16096:2012: «Tilstandsgradering skal baseres på en samlet vurdering av alle relevante symptomer».

TG0 – Ingen symptomer

TG1 – Svake symptomer

TG2 – Vesentlige symptomer

TG3 – Kraftige eller alvorlige symptomer

I tillegg bruker Riksantikvaren TG9 for registreringer i Askeladden. TG9 betyr «Ukjent tilstand», i tilfeller der objektet ikke var tilgjengelig under befaringen (Schonhowd 2021).²

Risikovurdering: «mulig(e) årsak(er) til og utløsende faktor(er) for den registrerte tilstanden» (NS-EN 16096:2012). «Identifisering, analyse og vurdering av trusler som kan endre betydning, og sannsynlighet for at de kan inntreffe» (NS-EN 15898:2011).

¹ NS-EN 15898:2011 – Bevaring av kulturminner – Sentrale, generelle termer og definisjoner. European Committee for Standardization.

² Schonhowd, I. 2021. Tilstanden på kunst og interiør i norske kirker. En oppsummering etter 20 år med tilstandsregistreringer. *NIKU Oppdragsrapport 153/2021*. Oslo, NIKU.

Mulige skadeårsaker og nedbrytningsfaktorer med utgangspunkt i Canadian Conservation Institutes (Michalski 1990)³ rammeverk for konservering av kulturarv og noe omformulert:

- Håndtering eller ugunstige oppbevaringsforhold
- Iboende nedbryting (nedbrytning i materialene som ikke skyldes en ytre faktor)
- Katastrofal hendelse (vandalisme, brann, vann)
- Lys og stråling (falming, gulning, skjørhet)
- Ugunstig luftfuktighet og temperatur
- Skadedyr og mikrobiologisk nedbryting
- Smuss, støv, forurensing
- Ustabile uoriginale materialer eller eldre restaurering

Konsekvensgrad iht. Norsk standard NS-EN 16096:2012.

I hvilken grad er det viktig rask å få gjennomført anbefalte tiltak fra risikovurderingen. Behandling bør gjøres:

- KG0 – På lang sikt
- KG1 – På middels lang sikt (innen 5 år)⁴
- KG2 – På kort sikt (innen 2 år)
- KG3 – Straktiltak (umiddelbart og innen et år)

Forebyggende konservering: Tiltak og aktiviteter for å unngå eller begrense fremtidig skade, nedbrytning og tap, og følgelig behovet for direkte inngrep (jf. NS-EN 15898:2011).

Anbefalte tiltak

Konkrete, anbefalte tiltak beskrives i fritekst. I tillegg gis det en mer overordnet tiltakstype, omdefinert fra tiltaksklassene i Norsk standard NS-EN 16096:2012:

- Tilstandsregistrering (i tilfelle TG9)
- Ingen nødvendige tiltak
- Mindre tiltak, overvåking og/eller forebyggende konservering,
- Moderate inngrep/tiltak og/eller ytterligere undersøkelser
- Store inngrep/tiltak basert på diagnose.

---

³ Michalski, S. 1990. An Overall Framework for Preventive Conservation and Remedial Conservation. *ICOM-CC 9th Triennial Meeting Preprints*. Dresden, 26–31 August 1990, red. K. Grimstad, 589–591. Paris, International Council of Museums.

⁴ Tidsperspektivet er veiledende, og angitt av NIKU.

6 Beskrivelse, tilstand og risiko på utvalgte objekter i Bø gamle kyrkje

6.1 Kunst/inventar med tilstandsgrad 3

Objekt	- Lysestake
Beskrivelse	Alterstaker 2stk. Messing med snoet skaft med knopp midt på. Utpundslet ornamentikk på foten; blomster, frukt og ranker.
Foto: H. Smith, Riksantikvaren	
Datering	Uviss tid.
Hovedmateriale	Messing.
Beskrivelse materialer	Punslet. Sannsynligvis satt sammen av fem deler.
Plassering	Alteret.
Mål	H: 36 cm, B: 21 cm.
Tilstandsregistrering	
Tilgjengelighet ved befaring	Tilgjengelig uten hjelpemidler.
Bevaringsgrad/integritet	Middels godt bevart.
Tilstandsbeskrivelse	Tynt utstanset messingmateriale som har et punslet mønster i overflaten. Sannsynligvis satt sammen av fem deler. Sprekker i gods, særlig i basen på den en av lysestakene. Denne har også stor glippe mellom stake og base. Kan se ut som at slitasje i overflate er etter hyppig bruk av poleringsmiddel.
Tilstandsgrad	TG3 – Kraftige eller alvorlige symptomer.
Risikovurdering	
Mulig(e) skadeårsak(er)	1. Iboende nedbryting. 2. Ustabile uoriginale materialer eller eldre restaurering. 3. Håndtering eller ugunstig oppbevarings-/utstillingsforhold.
Risiko for nye skader	Tynt gods, mange reoperasjoner. Ustabil. Risiko forbundet med å håndtere dem. Vil få nye og flere skader raskt. Må være forsiktig i forhold til håndtering, både ved bruk, pussing, og før transport og behandling.
Anbefalte tiltak	
Tiltakstype	Omfattende inngrep/tiltak basert på diagnose.
Tiltaksbeskrivelse	Lysestaken må ikke håndteres før behandling. Behandles av gjørtler eller metallkonservator. De gamle skjøtene bør erstattes av nye.
Konsekvensgrad	KG3 – Strakstiltak, umiddelbart og innen et år.
Behov for stillas/ plattform for anbefalte tiltak	Nei.

Objekt	-Prekestol
Beskrivelse	Storfelt adskilt av dekorative hjørnesøyler. Hvert felt har fyllinger i to etasjer med malte bibelvers i portalformet ramme. Oppgang har dør portal med trekantgavl. Malt dekor: bibelvers og Salvador Mundi, inskripsjon på innsiden. Den har fire sider: fire "fag".
Foto: H. Smith, Riksantikvaren	

Foto: N.K. Jernæs, NIKU

Datering	1685, 1600 tallet, fjerde kvartal.
Hovedmateriale	-Oljemaling på tre.
Beskrivelse materialer	Nokså matt maling. Noen steder uttynnet, Krittgrundering. Noe forgylt.
Plassering	På sørvegg mot korskillet.
Mål	H: 188 cm, Ø: 151 cm. Vangen H: 127 cm. L: 230 cm. H: på inngang: 253 cm. Bakvegg til prekestol H: 279 cm, B: 58 cm.
Tilstandsregistrering	
Tilgjengelighet ved befaring	Delvis tilgjengelig. Himlingen er kun delvis tilgjengelig.
Bevaringsgrad/integritet	Middels godt bevart.
Tilstandsbeskrivelse	Det er både mekanisk og klimatiske skader på prekestolen. Nedre fylling på dør til prekestolen har vridd seg og har løsnet, men er stabil. Mye bortfall av maling. Slitasje på nedre del av trappevangen, ytre side. Indre side ikke bemalt. Enkelte skader i treverk på grunn av nagler. Bortfall av trebiter noen steder. Løs maling på bakveggen og på vangen. På bakveggen er det oppskallinger som følger treverkets struktur. Bakvegg holder prekestolhimling/lydhimmel. Himlingen er for høyt oppe til å se detaljer og overside. På døra, nedre fylling, er det en del som er løsnet. Øvre fylling, panelmaleri, har gulnet ferniss og skrap ned til grunderingen.
Tilstandsgrad	TG3 – Kraftige eller alvorlige symptomer.

Risikovurdering	
Mulig(e) skadeårsak(er)	1. Håndtering eller ugunstig oppbevarings-/utstillingsforhold. 2. Ugunstig luftfuktighet og temperatur. 3. Lys og stråling.
Risiko for nye skader	Skrapemerker antyder slitasje fra bruk. Vinduene på sørsiden gjør at den eksponeres for en del lys. Konstruksjon på prekestolskurv bør undersøkes, gulvet er litt skjevt. Lysmålinger: 1819, 943, 1631 Lux.
Anbefalte tiltak	
Tiltakstype	Moderate tiltak og/eller ytterligere undersøkelser.
Tiltaksbeskrivelse	Grundigere tilstandsundersøkelser, også av den strukturelle tilstanden på konstruksjonen. Konsolidere løs malingen. Rense fenniss fra panelmaleri.
Konsekvensgrad	KG2 – På kort sikt, innen 2 år.
Behov for stillas/ plattform for anbefalte tiltak	Ja.

6.2 Kunst/inventar med tilstandsgrad 2

Objekt	-Frontale
Beskrivelse	Malte scener: Marias kroning, omringet av fire scener fra Jesu lidelseshistorie av Maria, piskingen, korsbæringen og oppstandelsen.
Foto: H. Smith, Riksantikvaren	
Foto: Oversiktsområde og detaljbilde av eksempel på løs maling som ikke har vedheft til underlaget. N.K. Jernæs, NIKU	
Datering	MA (ca. 1300-1325), Middelalder.
Hovedmateriale	-Oljemaling på tre.
Beskrivelse materialer	Lerretsremser i skjøtene.
Plassering	På nordveggen. Ca, midt i skipet. Over benkerader. Under galleriet på nordsiden.
Mål	H: 108 cm, B: 182 cm, D: 6 cm.
Tilstandsregistrering	
Tilgjengelighet ved befaring	Tilgjengelig uten hjelpemidler.

Bevaringsgrad/integritet	Middels godt bevart.
Tilstandsbeskrivelse	Løs maling, veldig lokalt. Noen store flak som ikke har vedheft til underlaget, over ca. 7 cm. Ett område er ustabil. Overordnet ikke mye løs maling. Lokal TG3. Øvre venstre del og midtre del har noe løs maling. Noen skrapemerker på det nye treverket. I nedre del er det et par avskallinger og nylig bortfall av maling ned til grundering.
Tilstandsgrad	TG2 – Vesentlige symptomer.
Risikovurdering	
Mulig(e) skadeårsak(er)	1. Ugunstig luftfuktighet og temperatur. 2. Håndtering eller ugunstig oppbevarings-/utstillingsforhold. 3. Lys og stråling.
Risiko for nye skader	Henger nært over kirkebenkene. Stor risiko for berøring av besøkende og mekanisk slitasje. Noe små avskallinger som ser ut til å være relativt nye. Skrapemerker på det nye treverket indikerer at det kan være ugunstig plassering. Fuktig innelima og montering på yttervegg på nordvegg øker risikoen for mugg på baksiden. Det er montert en dyse fra spinkelanlegg rett over frontalet som utgjør risiko for omfattende vannskade dersom denne utløses. Spotmålinger nær frontalet: RF: 75.0%, 70.9%, 69.6%. Temperatur: 14°C. Lysmålinger: 273, 261, 161 Lux.
Anbefalte tiltak	
Tiltakstype	Moderate tiltak og/eller ytterligere undersøkelser.
Tiltaksbeskrivelse	Løse malingsflak må konsolideres. Plasseringen av frontalet bør revurderes. Dysen fra spinkelanlegget over frontalet bør muligens flyttes.
Konsekvensgrad	KG3 – Strakstiltak, umiddelbart og innen et år.
Behov for stillas/ plattform for anbefalte tiltak	Nei.

Objekt	-Lysekrone
Beskrivelse	Ringkrone med gjennombrutt rankedekor. 12 lysholdere på ringen og en i midten.
Foto: N.K. Jernæs, NIKU	
Datering	MA (nevnt i inventarliste 1586), Middelalder.
Hovedmateriale	-Jern.
Beskrivelse materialer	Jern. Malt metall i blått på selve lysekrone. Selve kronen over lampen er brunmalt. Undersiden på lysholderen er ikke malt.
Plassering	I skipet.

Mål	H: 62 cm, Ø: 100 cm.
Tilstandsregistrering	
Tilgjengelighet ved befaring	Tilgjengelig fra trappestige.
Bevaringsgrad/integritet	Middels godt bevart.
Tilstandsbeskrivelse	Det er mye rust på metallet som ikke er malt. Dette sees godt på mansjettens underside. Rustflekker på ringens innside, det som er malt blått. Det er rust ved alle sammenføyninger og under malingslagene flere steder. Rusten gjør at malingen skaller litt av på festeanordningen til krona. Dekor langs nedre ringen, men magler på 12 felt, spydspissdekor, dekorelementer. 14 igjen. 12 av 26 mangler. Metallet på blomstersnirkleene mangler også noen steder.
Tilstandsgrad	TG2 – Vesentlige symptomer.
Risikovurdering	
Mulig(e) skadeårsak(er)	1. Ugunstig luftfuktighet og temperatur. 2. Håndtering eller ugunstig oppbevarings-/utstillingsforhold.
Risiko for nye skader	Høy luftfuktighet gjør at metallgjenstandene vil fortsette å ruste over tid.
Anbefalte tiltak	
Tiltakstype	Moderate tiltak og/eller ytterligere undersøkelser
Tiltaksbeskrivelse	Luftfuktigheten bør overvåkes, og hvertfall ikke oversitte det den er i dag. Vurdere å behandle med rusthemmende. Undersøkes av metallkonservator eller gjørtler.
Konsekvensgrad	KG1 – På middels lang sikt, innen 5 år.
Behov for stillas/ plattform for anbefalte tiltak	Ja.

Objekt	-Galleribrystning
Beskrivelse	Gallerifront, galleribrystning. Del av galleriets nord og vestside. Ni billedfelt, med søyler mellom. Lignende dekor som prekestol og altertavle. Fra skapelsen til korsfestelsen i motiver.
Foto: H. Smith, Riksantikvaren	

Foto: Eksempel på Korsfestelses-scenen; store skader i nedre del, malingsutfall ned til treverk, ujevn ferniss ned til treverk. N.K. Jernæs, NIKU	
Datering	1600-tallet.
Hovedmateriale	-Oljemaling på tre.
Beskrivelse materialer	Hvit grundering. Bemalingen er matt. Trolig er treverket eik.
Plassering	
Mål	For hvert felt. H: 99 cm, B: 76 cm.
Tilstandsregistrering	
Tilgjengelighet ved befarig	Delvis tilgjengelig fra galleri.
Bevaringsgrad/integritet	Middels godt bevart.
Tilstandsbeskrivelse	Sprukket opp. Noe skader i malingslaget, som følge av oppsprekking av panel. Gulnet ferniss på motivene. Ingen løs maling. Korsfestelsen, store skader i nedre del, malingsutfall ned til treverk, ujevn ferniss ned til treverk.
Tilstandsgrad	TG2 – Vesentlige symptomer.
Risikovurdering	
Mulig(e) skadeårsak(er)	1. Ugunstig luftfuktighet og temperatur.
Risiko for nye skader	Mekansike slitasje kan gjøre at det faller av mer maling etter en stund.
Anbefalte tiltak	
Tiltakstype	Moderate tiltak og/eller ytterligere undersøkelser.
Tiltaksbeskrivelse	Rense ferniss. Undersøke tilstand grundigere.
Konsekvensgrad	KG1 – På middels lang sikt, innen 5 år.
Behov for stillas/ plattform for anbefalte tiltak	Ja.

6.3 Kunst/inventar med tilstandsgrad 1

Objekt	-Altertavle
Beskrivelse	Tre etasjer med vinger og et trekantet toppstykke. Malte motiver i bufelt: Jesu dåp, nattverden, korsfestelsen, Abels offer og paktens ark. Jahve skrevet på hebrasik på toppstykket. Et par høye søyler over to etasjer.
Foto: H. Smith, Riksantikvaren	
Datering	1600-tallet.
Hovedmateriale	-Oljemaling på tre.
Beskrivelse materialer	Seks felt med maleri. Fem panelmalerier, med ferniss. Bladsølv, oksidert.
Plassering	På alteret.
Mål	H: fra alterbordet 364 cm, B: 262 cm, D: 28 cm.
Tilstandsregistrering	
Tilgjengelighet ved befaring	Når opp til deler fra gulvet.
Bevaringsgrad/integritet	Godt bevart.
Tilstandsbeskrivelse	Meget gulnet ferniss på tre panelmalerier. En del slitt maling og tapt maling. Ikke noe løst. Tap av maling ned til grundering og treverk. Stearinsøl i nedre del. Søylene er svært løse. Løs maling på alterduken, der søylene ble håndert. Oksidert bladsølv.
Tilstandsgrad	TG1 – Svake symptomer.

Risikovurdering og anbefalinger	
Mulig(e) skadeårsak(er)	1. Håndtering eller ugunstig oppbevarings-/utstillingsforhold. 2. Ugunstig luftfuktighet og temperatur. 3. Iboende nedbryting.
Risiko for nye skader	For å fjerne alterduken, løftes søylene ut fra konstusjonen. Duken skiftes ca. 1–2 ganger i året. Stor risiko for at søylene kan løsne helt. Eksponeres for en god del lys fra vindu på baksiden og på sørsiden.
Anbefalte tiltak	
Tiltakstype	Mindre tiltak, overvåking og/eller forebyggende konservering.
Tiltaksbeskrivelse	Sikre søylene. Forbedre håndteringsrutiner ved utskift av alterduk. Søylene bør ikke håndteres. Duken bør brettes slik at den kun når til søylene. Tilpasse alterduk slik at søylene ikke flyttes på.
Konsekvensgrad	KG3 – Strakstiltak, umiddelbart og innen et år.
Behov for stillas/ plattform for anbefalte tiltak	Nei.

Objekt	-Korbrystning
Beskrivelse	Skap og korbrystning mot nordvegg og sydvegg. Brystningen har to delte fyllinger som er dekorert. Det er kun nordvegg som har to-etasjes skap.
Foto: H. Smith, Riksantikvaren. Korbrystning mot sydvegg.	

Foto: N.K.Jernæs, NIKU. Korbrystning mot sydvegg, detalj av rosen der det er løs maling og fiberrester av klut trolig benyttet til å tørke støv.	
Foto: H. Smith, Riksantikvaren. Korbrystning mot nordvegg.	
Datering	Ingen informasjon.
Hovedmateriale	-Oljemaling på tre.
Beskrivelse materialer	Ikke tilgjengelig.
Plassering	I koret.
Mål	Nordvegg H: 181 cm, D: 48 cm, L: 290 cm. Sørvegg H: 187 cm, D: 59 cm, L: 178 cm.
Tilstandsregistrering	
Tilgjengelighet ved befaring	Tilgjengelig
Bevaringsgrad/integritet	Ingen informasjon.
Tilstandsbeskrivelse	Generelt god tilstand, med slitte partier. Skapet har en okerbunn som stedvis er slitt av. Motivene er i god tilstand, men på sørvegg har blomstermotivet stedvis løs maling.
Tilstandsgrad	TG 1 - Ordinært tiltaksbehov
Risikovurdering	
Mulig(e) skadeårsak(er)	1. Ugunstig luftfuktighet og temperatur. 2. Håndtering eller ugunstige oppbevarings-/utstillingsforhold

Risiko for nye skader	Mekanisk slitasje fra dagligbruk og rengjøring i kirken.
Anbefalte tiltak	
Tiltakstype	Mindre tiltak, overvåking og/eller forebyggende konservering.
Tiltaksbeskrivelse	Blomstermotivet på sydvegg har rester av bomullsfibre/nylonfibre. Dette bør fjernes av konservator. Kirkens representanter bør ikke tørke støv fra gjenstander med bemalte overflater.
Konsekvensgrad	KG1 – På middels lang sikt, innen 5 år.
Behov for stillas/ plattform for anbefalte tiltak	Nei.

Objekt	-Kiste
Beskrivelse	Kiste med buet lokk og fire metallbeslag på forside, overside og bakside. Metallnagler og beslag brukt som dekorative elementer. Bærehåndtak på hver av kortsidene. Malt akantusdekor på alle sider. Monogram på de to midterste feltene på forsiden.
Foto: L. Stoveland, NIKU	
Detalj av venstre monogram på fremsiden, med beslag og nøkkelhull. Foto: L. Stoveland, NIKU	

Detalj av avskallet maling på lokket. Foto: L. Stoveland, NIKU.	
Datering	1700-tallet.
Hovedmateriale	Oljemaling på treverk.
Beskrivelse materialer	Malt treverk. Beslag i metall.
Plassering	I våpenhus.
Mål	Ingen informasjon. Tidsbegrensning.
Tilstandsregistrering	
Tilgjengelighet ved befaring	Tilgjengelig, men kort tid på undersøkelsene.
Bevaringsgrad/integritet	Fragmentert bevart bemaling. Store områder med avskallinger på lokket. Falmet og svært blakket overflate. Metallbeslagene ser ut til å ha vært bemalt.
Tilstandsbeskrivelse	Mye avskallinger ned til treverket, spesielt på lokk. Sterkt oppsprekket og krakelert maling. Ser i hovedsak ut til å være strukturelt stabil. Flere skrapemerker. Antydning til løs maling observert på et av hjørnene. Metall er korrodert. En god del støv og smuss.
Tilstandsgrad	TG1 – Svake symptomer.
Risikovurdering	
Mulig(e) skadeårsak(er)	1. Håndtering eller ugunstig oppbevarings-/utstillingsforhold. 2. Ugunstig luftfuktighet og temperatur. 3. Iboende nedbryting.
Risiko for nye skader	Står utsatt til for mekanisk slitasje fra passerende besøkende. Plasseringen i våpenhuset gjør at den trolig blir utsatt for store variasjoner i luftfuktighet og temperatur.
Anbefalte tiltak	
Tiltakstype	Mindre tiltak, overvåking og/eller forebyggende konservering.
Tiltaksbeskrivelse	Bør tilstandsundersøkes grundigere og behandles av malerikonservator ved anledning. Feste løs maling og overflaterens. Vurder annen plassering i kirken på et sted der den er mer skjermet for forbipasserende og inneklimate er mer stabilt.
Konsekvensgrad	KG1 – På middels lang sikt, innen 5 år
Behov for stillas/ plattform for anbefalte tiltak	Nei.
Annet	Finnes ikke informasjon om objektet på Kirkesøk eller i Kirkebyggdatabasen. Lokket ble ikke åpnet under befaringen.

Objekt	-Dåpsfat
Beskrivelse	Enkelt dåpsfat uten dekor, smal brem.
Foto: H. Smith, Riksantikvaren	
Datering	1600-tallet.
Hovedmateriale	-Messing.
Beskrivelse materialer	Messing.
Plassering	På døpefont i koret.
Mål	H: 7 cm, D: 25 cm.
Tilstandsregistrering	
Tilgjengelighet ved befaring	Tilgjengelig uten hjelpemidler.
Bevaringsgrad/integritet	Middels godt bevart. Omfattende tidligere reparasjoner. Dette gjelder spesielt overgang fra bunn til sidevegger. Omfattende bruk av blylodding på indre del, mens ytre del sett fra undersiden er det brukt kobberplugg.
Tilstandsbeskrivelse	Noe ustabil tilstand ved eldre lodding. Bremmen fremstår i OK tilstand.
Tilstandsgrad	TG1 – Svake symptomer.
Risikovurdering og anbefalinger	
Mulig(e) skadeårsak(er)	Uvisst.
Risiko for nye skader	Bruksslitasje. Risiko for nye skader ved håndtering og bruk.
Anbefalte tiltak	
Tiltakstype	Moderate tiltak og/eller ytterligere undersøkelser.
Tiltaksbeskrivelse	Bør undersøkes av metallkonservator eller gjørtler.
Konsekvensgrad	KG1 – På middels lang sikt, innen 5 år.
Behov for stillas/ plattform for anbefalte tiltak	Nei.
Annet	Blyet kan utgjøre en helerisiko dersom fatet brukes til dåpsvann.

Objekt	-Døpefont
Beskrivelse	Døpefont med lokk. Smal timeglassformet, med skåret vertikale rifler på skaft og tvunnet «bånd» midt på. Lokk trolig en senere tilføyelse.
Foto: H. Smith, Riksantikvaren	
Datering	1600-tallet.
Hovedmateriale	-Oljemaling på tre.
Beskrivelse materialer	Blå maling.
Plassering	I koret, på nordsiden.
Mål	H: uten lokk 98 cm. H: på lokk 73 cm. Ø: 46 cm.
Tilstandsregistrering	
Tilgjengelighet ved befaring	Tilgjengelig uten hjelpemidler.
Bevaringsgrad/integritet	Middels godt bevart.
Tilstandsbeskrivelse	Stor vertikal sprekk i treverket. Påført eldre metallbånd øverst for å sikre treverket fra videre oppsprekking. Malingslagene fremstår stabile. Noen riper og mekaniske skader.
Tilstandsgrad	TG1 – Svake symptomer.
Risikovurdering og anbefalinger	
Mulig(e) skadeårsak(er)	1. Håndtering eller ugunstige oppbevarings-/utstillingsforhold. 2. Ugunstig luftfuktighet og temperatur.
Risiko for nye skader	Risiko for nye skader som følge håndtering og bruk, og variasjoner i luftfuktighet.
Anbefalte tiltak	
Tiltakstype	Mindre tiltak, overvåking og/eller forebyggende konservering.
Tiltaksbeskrivelse	Overvåke tilstand. Unngå håndtering.
Konsekvensgrad	KG0 – På lang sikt
Behov for stillas/ plattform for anbefalte tiltak	Nei.

6.4 Kunst/inventar med ukjent tilstandsgrad 9 – ukjent

Objekt	-Baldakin/prekestolhimling
Beskrivelse	Prekestolhimling/lydhimmel. 8-kantet med smale skriftfelt rundt kanten. Veggfelt som sammenfører himlingen med prekestolen.
Foto: H. Smith, Riksantikvaren	
Datering	1600-tallet
Hovedmateriale	-Oljemaling på tre.
Beskrivelse materialer	Ingen informasjon.
Plassering	Over prekestol ved korsillet på sørsiden i skipet.
Mål	Ingen informasjon.
Tilstandsregistrering	
Tilgjengelighet ved befaring	Delvis tilgjengelig under befaring. Himlingen er for høyt oppe til å se detaljer og overside.
Bevaringsgrad/integritet	Ingen informasjon.
Tilstandsbeskrivelse	Ingen informasjon. Omfattende malingsavskallinger ned til hvit grundering på veggfeltet. Hele himlingen på undersøkes nærmere.
Tilstandsgrad	TG9 – Ingen informasjon.
Mulig(e) skadeårsak(er)	1. Ugunstig luftfuktighet og temperatur. 2. Lys og stråling.
Risiko for nye skader	Blir eksponert for noe sol fra vinduer. Variasjoner i inneklimate kan føre til sprekkdannelse og avskallende maling.
Anbefalte tiltak	
Tiltakstype	Tilstandsregistrering (ved TG9).
Tiltaksbeskrivelse	Tilstandsregistrering av konservator. Må undersøkes fra plattform/stillas.
Konsekvensgrad	KG1 – På middels lang sikt, innen 5 år.
Behov for stillas/ plattform for anbefalte tiltak	Ja.

Objekt	-Krusifiks
Beskrivelse	MA krusifiks med nyere kors. Kristus med kongekrone står på et fotbrett. Langt lendeledet holdes opp av en knute på den ene hoften.
Foto: H. Smith, Riksantikvaren	
Datering	Middelalder.
Hovedmateriale	- Oljemaling på tre.
Beskrivelse materialer	Sekundær maling. Figur i eik, kors i furu.
Plassering	I korskillet.
Mål	Inkludert korset: ca. H: 175 cm x B:150 cm.
Tilstandsregistrering	
Tilgjengelighet ved befaring	Ikke tilgjengelig under befaring. Tok noen bilder med gopro.
Bevaringsgrad/integritet	Middels godt bevart. Overmalt.
Tilstandsbeskrivelse	Ingen informasjon.
Tilstandsgrad	TG9 – Ingen informasjon.
Mulig(e) skadeårsak(er)	Ingen informasjon.
Risiko for nye skader	Ingen informasjon.
Anbefalte tiltak	
Tiltakstype	Tilstandsregistrering (ved TG9).
Tiltaksbeskrivelse	Tilstandsregistrering av konservator. Må undersøkes fra stillas.
Konsekvensgrad	KG1 – På middels lang sikt, innen 5 år.
Behov for stillas/ plattform for anbefalte tiltak	Ja.

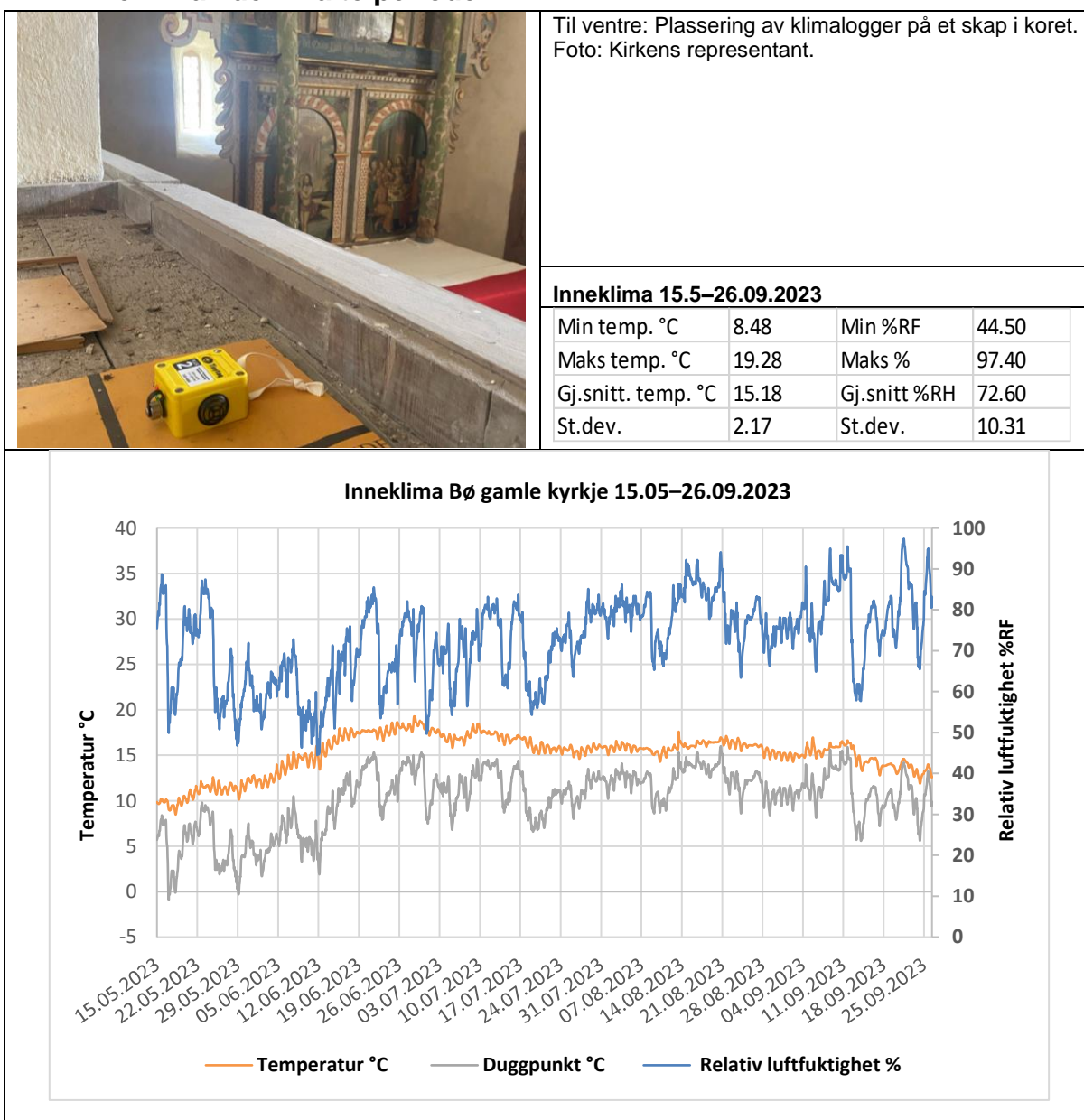
7 Inneklima og oppvarming

Kirken er ikke oppvarmet og brukes kun om sommeren. Det finnes ikke tidligere, kjente inneklimamålinger fra kirken. Kirken har tidligere hatt problemer med ekte hussopp i krypkjelleren. Rundt 1990 ble det installert en avfukter av typen Munters M120 til å avfukte krypkjelleren. Selve avfukteren er montert i en kum på nordsiden utenfor kirken med rør inn og ut av krypkjelleren. Kirken har ikke erfart problemer med fukt eller ekte hussopp etter at avfukteren kom på plass.

7.1 Merknader under befarings

Ingen synlig påvekst av muggsopp eller alger på de undersøkte objektene under befaringsen. Luften oppleves nokså fuktig. Dører og vinduer har åpne sprekker som gir høy luftutveksling og -sirkulasjon.

7.2 Inneklima i den målte perioden

Kirken er ikke oppvarmet og variasjoner i inneklimaet følger i stor grad uteklimaet. Måledata fra perioden viste at kirken har høy relativ luftfuktighet, mellom 44.5 % og 97.4% RF, med et gjennomsnitt på 72.6% RF. Temperaturen har vært mellom 8.5 °C og 19.2 °C. Ved flere tilfeller har temperaturen vært nær med å krysse duggpunktstemperaturen, det vil si den temperaturen hvor luftfuktighet

kondenserer til vann. Den 20 august og 21 og 25 september var temperaturen under 1 grad fra duggpunktstemperaturen, som viser at kondens har vært nær ved å oppstå. Risikoen for konsens kan være enda større for gjenstander som henger på, eller enda nærmere nordveggen, og i andre deler av kirken der det kan tenkes å være lavere temperatur enn ved loggeren.

8 Ytterligere anbefalinger

Å identifisere risikoer og ugunstige forhold, og forebygge mot skader på kunst kan være svært kostnadsbesparende og gagnar bevaring av bygning og interiør på kort og lang sikt.

Inneklima og lys

Klimaloggeren har internt datalagringsminne, og ca. 2 års batteritid. For bedre å forstå inneklimate i Bø gamle kyrkje og identifisere spesifikke behov, utfordringer og mulige løsninger er det behov for å logge inneklimate i minst 13 måneder slik at korte og sesongmessige variasjoner kan tolkes opp mot internasjonale standarder på inneklimate og kirkekunst, som «NS-EN 15757:2010 – *Bevaring av kulturminne: Krav til temperatur og relativ luftfuktighet for å begrense klimarelatert mekanisk skade på organiske, hygroskopiske materialer*». Dette gir et nødvendig grunnlag for å vurdere risiko for skader på kirkekunsten som følge av ugunstig luftfuktighet og temperatur over tid.

Ved tørr luft, under 30% relativ luftfuktighet, øker risikoen for sprekkdannelse i treverk og oppskalling og avskalling av malingslag. Ved kondens, og relativ luftfuktighet over 65% øker risikoen for muggvekst betraktelig. Det er også viktig å huske på at målingene i koret ikke nødvendigvis er representative for mikroklimaer nær kirkekunst og inventar andre steder i kirken.

På bakgrunn av det fuktige inneklimate i den målte perioden, anbefales det at kirken får på plass en fast løsning for å logge og overvåke inneklimate nær den verdifulle kirkekunsten i dialog med konservator og Riksantikvaren. Overflatene i kirken bør holdes under jevnlig oppsyn av kirkens representanter. Ved mistanke om kondens, påvekst av muggsopp, algevekst, sprekker eller andre mulige endringer i tilstand bør dette rapporteres til Riksantikvaren snarest og eventuelle inneklimateforbedrende tiltak vurderes.

Lys og stråling bryter ned organiske materialer og bleker farger. Det bør installeres solskjerming på vinduene på sørsiden av kirken i dialog med Riksantikvaren, som forhindrer naturlig lys i kirken når den ikke er i bruk. Husk at tiltak i fredede kirker krever tillatelse fra biskopen/Riksantikvaren selv om NIKU kommer med anbefalinger.

Håndtering og oppbevaringsforhold

Søylene på altertavlen er løse og håndtering av disse i forbindelse med at alterduken skiftes representerer en stor risiko for skader på konstruksjonen og bemalingen. Duken bør brettes og tilpasses på en måte som gjør at den kun når inntil søylene, uten å bevege på søylene.

Plasseringen på dysen til overrislingsanlegget over frontalet utgjør risiko for alvorlige vannskader på kunsten dersom denne skulle utløses ved en feil. Plasseringen av dysen bør diskuteres med Riksantikvaren og vurderes i forhold til risikoen forbundet med brann. Plasseringen til alterfrontalet på nordveggen med kort avstand til benkene gjør det utsatt uhell og slitasje, lys fra sørvinduene og et fuktig mikroklima på baksiden. Plasseringen bør revurderes i dialog med Riksantikvaren.

Akutte hendelser

Bø gamle kyrkje har svært mange historisk viktige gjenstander. Som et av flere tiltak for forebyggende arbeid i tilfelle akutte hendelser, bør kirken lage en verdibergingsplan med oversikt over de viktigste gjenstandene i kirken. Dette arbeidet bør gjøres i samarbeid med lokalt brannvesen. Be dem gjerne på en befaring slik at de gjør seg kjent med de kulturhistoriske verdiene i kirken. Verdibergingsplan bør være tilgjengelig for brannvesenet (digitalt via 110-sentralen) eller i brannbil, men ikke tilgjengelig for noen andre enn kirkens ansatte.

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Rapport 296

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736, Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112, Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 1b
7013 TRONDHEIM
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00